

КАТАҒОН ЙИЛЛАРИДА ДИНДОРЛАРНИНГ ТАҚДИРИ

*Содиқов Абдулахад Абдувохитович, Муфтий Бобохоновлар
жамғармаси, илмий ходим*

THE FATE OF THE RELIGIOUS DURING THE PERSECUTION

*Sadikov Abdulakhad Abduvokhitovich, Mufti Bobokhanov
Foundation, Researcher*

СУДЬБА РЕЛИГИОЗНЫХ ДЕЯТЕЛЕЙ В ГОДЫ РЕПРЕССИЙ

*Садиков Абдулахад Абдувохитович, Фонд Муфтия
Бобоханова, научный сотрудник*

Аннотация: Мақолада XX асрда диёримизда дин арбобларининг фаолияти, ҳукуматлар билан муносабати, Чор Россияси ва Совет Иттифоқи давридаги мураккаб диний вазият ҳақида баён қилинади. Муаллиф Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний бошқармаси фаолияти, Бобохоновлар сулоласи муфтийлик даврига оид ҳолатларни таҳлил қилади.

Калит сўзлар: Чор Россияси, Совет ҳукумати, диндорлар, дахрийлар, муфтий, Бобохоновлар, Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний бошқармаси.

Abstract: The article describes the activities of religious figures in our country in the 20th century, their relationship with the authorities, as well as the difficult religious situation during the period of tsarist Russia and the Soviet Union. The author analyzes the events associated with the creation of the religious administration of Muslims of Central Asia and Kazakhstan, the period of the muftis of the Babakhan dynasty and draws the appropriate conclusions.

Keywords: Tsarist Russia, Soviet Union, religious people, atheists, mufti, Babakhan, Religious Board of Muslims of Central Asia and Kazakhstan.

Аннотация: В статье описывается деятельность религиозных деятелей в нашей стране в XX веке, их взаимоотношения с властью, а также сложная религиозная ситуация в период царской России и Советского Союза. Автор анализирует события, связанные с созданием религиозного управления мусульман Средней Азии и Казахстана, периода муфтиев династии Бабахановых и выносит соответствующие выводы.

Ключевые слова: царская Россия, советская власть, религиозные люди, атеисты, муфтий, Бабахановы, САДУМ.

<https://orcid.org/0009-0007-8423-7193>

e-mail:

abdulahadsadikov@gmail.com

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Россияда содир бўлган 1917 йилдаги Октябрь тўнтариши оқибатлари тез орада Туркистонда ҳам ўз таъсирини кўрсатди. “XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX аср бошларида подшолик Россияси хукмронлиги даврида Туркистонда истибодга, халқни эзишга асосланган сиёсат ҳукм сурди. Маҳаллий аҳолини хўрлаш ва қатағон этиш октябрь тўнтариши туфайли ҳокимиятга келган шўро ҳукумати даврида янада кучайиб, энг юқори поғонага кўтарилди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). 1917–1942 йилларда оммавий қатағон, сургун, қирғинбаротлар ўтказилганлиги зулмнинг энг шафқатсиз даври бўлди.

“1928 йил 9 июлда И.В.Сталин “Социализм сари олға юришда синфий курашнинг кескинлашуви” шиорини илгари сурди. Ўша йилдаёқ Эшон Бобоҳоннинг, бир пайтлари қайнотаси Муҳиддинхўжа ҳадя қилган, Яланғоч мавзесидаги 120 гектар ери жамоа хўжалиги (колхоз)га ўтиб кетди, мол-мулки мусодара қилинди, уч ўғилнинг ҳар бирига 18 сотихдан ер қолдирилди. Эшон ота Тошкентдаги ўғиллари билан даҳрийлар таъқибидан яширинишга мажбур бўлишди, фарзандларини мактабдан ҳайдашди. Эшон отанинг 13 кишидан иборат оиласини “Ҳазрати Имом” маҳалласидаги ҳовлисидан 1928 йил декабрь ойида, қаҳратон қиш вақти бўлишига қарамай, маҳаллий ҳукумат вакиллари милиция иштирокида мажбуран кўчирдилар, ўзига эса беш минг сўм солиқ солдилар, тўламасангиз Тошкентдан чиқариб юборамиз, деб дўқ қилдилар”.

Эшон Бобоҳон Ибн Абдулмажидхон ўғиллари билан даҳрийлар таъқибидан яшириниб юришга мажбур бўлишади. Диний уламоларнинг ислом кадриятларини сақлаб қолишга бўлган уринишлари тазйиқ остига олинди, имом ва эшонлар тухмат билан ҳибсга олинди, айримлари Сибирга сургун этилиб, қатағон қилинди, шу жумладан Эшон Бобоҳон ва ўғли Зайниддинхон қори ҳам диндан сабоқ

беришда айбланиб қамокқа олинади. Диндорларнинг кўплари қамокда вафот этиб, сургун қилинганларнинг аксарияти Сибирда отиб ташланган. 1938 йилда Зайниддинхон сургун қилинган Бурятияда вафот этади. Қидирувда бўлган Зиёвуддинхон ҳам 1941 йилда ҳибсга олинади.

Диндорлар шўро ҳукуматининг душманларига айлантирилди. Ҳамма жойда даҳрийларга хос шафқатсиз тартиб ўрнатилди.

“Чор Россиянинг мустамлакаси бўлган Туркистонда ҳам масжидлар беркитилиб, “босмачи”ларга қарши курашаётган қизил аскарларнинг отхоналарига айлантирилди ёки бузиб ташланди. Уламолар, эшонлар, шайхлар “босмачи”ларнинг ғоявий раҳнамоси сифатида камалдилар, отиб ташландилар, таъқиб қилиндилар. Ўзбекистонда бу иш айниқса 20-йилларнинг охирида – кулоқларни синф сифатида тугаллаб, қишлоқ хўжалигини жамоалаштириш кампанияси бошланган даврда авж олди. Кўпгина диний билимдон кишилар мана шу даврда нобуд бўлдилар. Фақат “худо ярлақанган” – қочиб кетган ва яширинишга улгурганларгина омон қолишди. Шайх Эшон Бобоҳон ибн Абдулмажидхон ва унинг фарзанди Зиёвуддинхон шулар жумласидандир”.

Асрлар мобайнида битилган ва кўз қорачиғидек сақлаб, ўқиб келинган кўп жилдли нодир китоблар, бебаҳо қўлёзма манбалар ўтда ёқилди, сувга улоқтирилиб, ерга кўмиб ташланди. Халқ орасида юрган гап-сўзларга кўра, Ўратепадаги ғишт заводи бир ой давомида диний китобларни ёқиб ғиштларни пиширган экан. Қуръони Каримни нафақат ўқиш ёки ўрганиш, балки уйда сақлаш ҳам оғир жиноят ҳисобланди.

“Совет идораларининг диний масалаларда аралашмаган биронта соҳаси бўлмаганлиги сабабли мусулмончиликни сақлаб қолишга қаратилган ҳар қандай фаолият нақадар мураккаб ва хавфли бўлганлигини кўплаб мисолларда кўриш мумкин”.

Ҳукуматнинг махсус хизмат вакиллари араб тили хақида тушунчаси бўлмаганлиги

сабабли, ислом таълимоти бехурмат қилиб, диний китоблар тушуниб бўлмайдиган тилда ёзилиб, болаларга мажбурлаб таълим берилади, деб хулоса чиқарарди. Ўша даврда бошланғич мактаб ва мадрасаларда сабоқ олаётган талабалар сони махсус хизмат ходимлари ва мафкурачиларини хавотирга солган. 1924 йилда Ўзбекистонда иш юритишни араб алифбосидан лотин алифбосига ўтиш ҳақида ҳукумат қарори эълон қилинган[3].

НАТИЖАЛАР (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS).

Қатағон йилларда совет ҳукуматининг махсус буйруғига биноан “Дин афюндир” шиори остида масжид ва мадрасалар “эскилик саркити ва хурофот ўчоғи” деб ёпиб ташланди. Барча ташкилотлар ва ўқув юртларда ёшларга диний таъсир ўтказилиши масаласи муҳокама қилинган, рўза кунлари масжидга борган мусулмонлар рўйхатга олинган, уйда ифторлик ўтказган мусулмонлар эса маъмурий жазога тортилган. Рўза тутганини баҳона қилиб иш кунлари корхонада ўрнатилган тартибни бузган хизматчи мусулмонларга маъмурий чора кўрилган. Диний байрамлар бекор қилинган, исломнинг кўҳна тарихига тошлар отилиб, миллий кадриятлар топталган. Партия аъзоси бўлган мусулмон ўз яқинларининг (*ота-она, ака-ука, опа-сингил, қариндошлар*) жаноза, таъзияларида қатнашса, партия йўли билан қаттиқ жазога тортилар, агарда амалдор бўлса, партия аъзолигидан чиқарилиб, лавозимдан четлатиларди. Бу қарорларнинг бажарилиши қаттиқ назорат остига олинарди. “Балки Совет давлатининг раҳбари ташлаган лўқма партия даҳрийларига динларга қарши курашни бошлашга хабар бўлгандир, чунки шундан кейин даҳрийлар сиёсатининг янги кампанияси бошланди, ундан барча динлар ва диндорлар жабр кўрди”[4]. Шу аснода, руҳонийлар томонидан совет қонунчилиги кўпол тарзда бузилапти деб, Республика Министрлар Совети раиси ўринбосари муфтий Зиёвуддинхон Бобоҳон билан 1961 йил 11 октябрда суҳбат ўтказди. Натижада Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлар диний бошқармаси Ўзбекистон бўйича расмий штатида бўлган дин хизматчиларидан 271 киши кискартирилди.

МУҲОКАМА(ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION)

. Иттифоқ коммунистлар партияси Марказий кўмитаси 1986 йил 18 августда “Ислом таъсирига қарши курашни кучайтириш ҳақида” (“Об усилении борьбы с влиянием ислама”) махфий берк қарор чиқаради. Бу қарорни бажариш мақсадида барча ташкилотлар ва ўқув юртларида ёшларга диний таъсир ўтказилиши масаласи муҳокама қилинган, рўза кунлари масжидга борган мусулмонлар рўйхатга олинган, уйда ифторлик ўтказган мусулмонлар эса маъмурий жазога тортилган. Рўза тутганини баҳона қилиб иш кунлари корхонада ўрнатилган тартибни бузган хизматчи мусулмонларга маъмурий чора кўрилган. “Бу вазиятдан унумли фойдаланиб қолишни жуда истаган Москва раҳбарлари, ўз мақсадларига эришиш учун ўзининг ички имкониятларидан кенг истифода қилишга қарор қилди. Бунинг учун биринчи галда Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний назорати раҳбарияти бўйниларига араб ва мусулмон мамлакатлари билан алоқа ўрнатиш ва мустақамлашдек муҳим масалада яқиндан ёрдам бериш масъулиятини ва бу соҳадаги мутасадди ва обрўли ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиш вазифасини юклади. Диний назорат бошлиқлари ватанпарварлик бурчини аъло даражада бажариш билан баробар, бундай имкониятлардан имкон борича ислом ва мусулмонлар манфаатларига хизмат қилдиришни бир лаҳза ҳам, хатто бир сония ҳам ёдларидан чиқармас, шунингдек Аллоҳ ҳузуридаги, ислом ва мусулмон олдидagi, ҳам илоҳий, ҳам диний, ҳам инсоний бурчларини ҳеч ҳам унутмас эдилар. Масалан, араб ва мусулмон мамлакатлари билан алоқа ўрнатиш баҳонаси билан юртимиздаги қанчадан-қанча масжидларни расман очиш, зиёратгоҳлар ва қадамжоларни таъмирлаш ва уларга олиб борадиган йўлларни созлаш, араб мамлакатларига талабалар юбориб араб ва исломий билимларга эга бўлган кадрларни тайёрлаш, ҳаж ва умрага боришни йўлга қўйиш, халқимиз учун энг керакли бўлган Қуръони Каримни, ҳадис ва фикҳга оид китобларни чоп этиш каби ўта муҳим ва аҳамиятли, мусулмонлар учун долзарб бўлган ишларни донишманд муфтийимиз Зиёвуддинхон ибн Эшон Бобоҳон

бошчиликлариди диний назоратнинг масъул ходимлари амалга оширдилар”[5]. Кейинчалик муфтий Шамсиддинхон Бобохонов ва бошқа муфтийлар Эшон Бобохон бошлаган савобли ишларнинг давомчилари бўлишди.

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Динга қарши сиёсат юритган “худосизлар” давлатида шайх муфтий Эшон Бобохон ибн Абдулмажидхон, ўғли шайх муфтий Зиёвуддинхон ибн Эшон Бобохон диний эътиқодли замондошлари билан Ислом динини тиклаш ҳаракатларини 1943 йилда бошлашган, ҳамда 40 йил давомида совет мафкурачилари йиллар давомида яратган сунъий тўсиқлардан маҳорат, сабр-тоқат билан ўта олиб, динимизни нафақат сақлашган, балки уни кенг ривожлантиришга эришишган.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Усмонхўжаев А. Динимиз фидойилари. – Тошкент: Тафаккур, 2021. – Б. 85.
2. Ш.Бобохонов, Шайх Зиёвуддинхон ибн Эшон Бобохон. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 2001. – Б.36-37.
3. Саидқосимов С. Улуғ инсонлар маънавияти. – Тошкент: Vaktria press, 2017. – Б.12.
4. Усмонхўжаев А. Динимиз фидойилари. – Тошкент: Тафаккур, 2021. – Б.121.
5. Шоший А. Ҳаётнома ҳамда иймон ва ислом мақолати. – Тошкент. 2021.Б.145, 146.

